

цією являється євразійська цивілізація, к которой принадлежит Украина. Для пограничных цивилизаций характерна проблема постоянного диалога культур, в частности, правовых культур.

Ключевые слова: европейская цивилизация, украинское месторазвитие, пограничная цивилизация, евразийская правовая семья.

Анотація

Оборотов Ю. М. Місцезвиток і цивілізаційна приналежність українського права.

Проблеми глобалізації й індивідуалізації суспільства, що загострюються у наш час, визначають новий інтерес до використання цивілізаційного підходу в юриспруденції. Сьогодні відбувається відродження поняття «місцезвитку», яке відображає особливості географічного, історичного і культурного характеру і дозволяє окреслити свою особливу цивілізаційну приналежність. З місцезвитком пов'язане виділення класичних і прикордонних цивілізацій. Зокрема, такою цивілізацією є євразійська цивілізація, до якої належить Україна. Для прикордонних цивілізацій характерною є проблема постійного діалогу культур, зокрема, правових культур.

Ключові слова: європейська цивілізація, український місцезвиток, прикордонна цивілізація, євразійська правова сім'я.

Summary

Oborotov Yu. M. Place-of-Development and Civilization Specifics of Ukrainian Law.

The problems of globalization and individualization of society define a new interest to the civilization approach usage in jurisprudence. That is why today the notion of «place-of-development» is reborn, which shows the peculiarities of geographical, historical and cultural character. Understanding of classical and bordering civilization is now actualizing. In particular, Eurasian civilization includes Ukraine. For bordering civilizations it is very specific: the dialog of cultures, including legal cultures.

Keywords: Eurasian civilization, Ukrainian place-of-development, bordering civilization, Eurasian legal system.

Матвєєва Юлія Іванівна

к. ю. н., старший викладач кафедри загальної теоретичних і державно-правових наук,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

завідувач Експериментальної навчальної лабораторії «Правничка клініка»

ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ВИМОГА ФОРМУЛЮВАННЯ ЗЛОЧИНУ ТА ПОКАРАННЯ

Стаття 7 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод містить два важливих положення. По-перше, особу не може бути засуджено за злочин, якого не існувало в кримінальному праві на момент вчинення даного діяння, тобто вирок може ґрунтуватися лише на нормі, яка існувала на момент вчинення особою дії або бездіяльності (принцип *nullum crimen sine lege*), по-друге, особа не може піддаватися більш тяжкому покаранню, ніж те, яке діяло на момент вчинення злочину (принцип *nulla poena sine lege*) [1].

7 статтею Конвенції передбачено принцип, згідно з яким особа повинна мати можливість знати про заборонені форми поведінки. Якщо особа має можливість розуміти і оцінювати ризики, пов'язані з продовженням певних дій, притягнення до кримінальної відповідальності в цьому випадку не означає порушення даної статті. Таким чином, принцип *nullum crimen, nulla poena sine lege* передбачає правову визначеність, що вимагає від законодавчих органів держав-учасниць Конвенції формулювати кримінальні норми ясно і недвозначно, а від органів, які застосовують ці норми, давати їх обмежувальні тлумачення [2].

У рішенні по справі «Скоппола проти Італії» Європейський Суд з прав людини постановив, що було порушено ст. 7 (ніякого покарання без закону) та ст. 6 (право на справедливий суд) Конвенції, зазначивши, що Держави – учасниці не мали обов'язку приймати спрощені процедури розслідування та розгляду кримінальних справ. Існування таких процедур (зокрема, можливості держави в односторонньому порядку змен-

шувати переваги, пов'язані з відмовою від гарантій справедливого судового розгляду) суперечить принципу правової визначеності та захисту виправданої довіри осіб – учасників судового процесу до держави [3].

У рішенні по справі «Вебер проти Естонії» зазначено, що 7 стаття Конвенції повинна тлумачитися і застосовуватися таким чином, щоб надавати ефективні гарантії проти довільного кримінального переслідування, засудження або покарання. Відповідно до практики Європейського Суду стаття 7 Конвенції не обмежується забороною ретроспективного застосування кримінального закону на шкоду обвинуваченому: у ній також містяться у більш загальній формі принцип, згідно з яким тільки закон встановлює злочинність діяння і покарання і принцип, згідно з яким не допускається розширене тлумачення кримінального закону на шкоду обвинуваченому. З цих принципів випливає, що злочин має бути чітко визначений в законі. Дана вимога вважається дотриманою, якщо будь-яка особа може зрозуміти з формулювання відповідної норми і, в разі необхідності, за допомогою тлумачення цієї норми судом, яка дія та бездіяльність можуть спричинити кримінальну відповідальність. Європейський Суд визнав, що національні суди ретроспективно застосували зміни до кримінального закону до дії заявника, яка до цього часу не вважалася кримінально караною, а отже мало місце порушення пункту 1 статті 7 Конвенції [4].

Складовою принципу визначеності покарання є можливість передбачення особою того, що вчинення певних дій може бути кваліфіковано як злочин. Цікавою і неоднозначною у цьому сенсі є справа «Кононов проти Латвії» [5]. Заявник, колишній партизан, який воював під час Великої Вітчизняної війни проти німецько-фашистських окупантів на тимчасово окупованій вермахтом території Латвійської РСР, скаржився до Європейського Суду у зв'язку з тим, що його засудження в кінці 1990-х – початку 2000-х років латвійськими судами за вчинення військових злочинів у 1944 році порушило вимоги статті 7 Конвенції. В 1944 році заявник брав участь у партизанській акції помсти пособникам фашистів, які зрадницьки видали німецькій військовій адміністрації групу партизанів – товаришів заявника по боротьбі з окупантами. Суд, детально розглянувши аргументи сторін, норми міжнародного права, що мають відношення до ведення війни, норми відповідного законодавства, встановив, що заявник не міг тоді в умовах боротьби з окупантами та їх пособниками з достатніми підставами передбачити, що його дії були військовим злочином згідно з правилами, що діяли під час ведення бойових дій. Суд зазначив, що у держави-відповідача не було вагомих міжнародно-правових підстав визнавати його винним у вчиненні такого злочину. Навіть якщо припустити, що заявник скоїв одне або декілька злочинів за загальними нормами права, передбаченими національним законодавством, терміни давності притягнення до кримінальної відповідальності за їх вчинення давно минули, і тому латвійське законодавство також не мало підстав для винесення обвинувального вироку заявникові. У зв'язку з цим Суд зауважив, що термін давності є інститутом, який переслідує кілька цілей, в тому числі забезпечення правової визначеності, а також попередження порушень прав підсудних, які могли б мати місце, у випадку якби суди мали приймати рішення на основі доказів, які є неповними через те, що з моменту вчинення відповідного злочину пройшло занадто багато часу. Заявнику була присуджена компенсація за заподіяну моральну шкоду.

Однак, переглянувши рішення Малої Палати на користь Кононова, Велика Палата Європейського Суду в новому рішенні, ухваленому 17 травня 2010 встановила, що державою-відповідачем не було порушено ст. 7 Конвенції. Суд вирішив, що заявник не міг бути звільнений від кримінальної відповідальності у зв'язку зі спливом строків давності, оскільки останні ніколи не встановлювались міжнародним правом, на підставі якого й здійснювався розгляд цієї справи. Щодо можливості усвідомлення заявником у 1944 того, що його діяння можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини на підставі норм міжнародного права, Суд нагадав, що загроза кримінальної відповідальності за порушення міжнародних стандартів прав людини повинна бути очевидною та передбачуваною [6].

Європейський Суд при винесенні нового рішення не врахував принцип *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Цілком можна погодитися зі словами Валерія Зорькіна: Європейський Суд з прав людини, допускаючи зворотню силу таких норм, фактично повертає нас до середньовічної та тоталітарної практики, тобто притягнення до відповідальності в тих випадках, коли обвинувачений просто не міг вважати свої дії проти-правними [7].

Отже, принцип правової визначеності можна розглядати в аспекті вимоги визначеності злочину та покарання, яка передбачає, що особу може бути визнано винною у вчиненні злочину та піддано покаранню лише на підставі закону. Громадяни повинні бути обізнаними відносно того, які дії можуть мати наслідком кримінальну відповідальність з тим, щоб мати можливість оцінювати та узгоджувати свої дії на підставі закону. Кримінальні норми мають бути сформульовані ясно і недвозначно, а органи, які їх застосовують, мають давати їх обмежувальні тлумачення. Правова визначеність виявляється у забороні ретроспективного застосування кримінального закону на шкоду обвинуваченому. Таким чином, вимога визначеності злочину

та покарання, передбачена 7 статтею Конвенції, є ефективною гарантією проти довільного кримінального переслідування, засудження або покарання.

Проаналізувавши окремі рішення Суду можна зробити висновок, що зміст принципу правової визначеності складають такі вимоги, як чіткість, доступність, передбачуваність та якість законодавства, а також вимога остаточності судових рішень та їх виконання, яка є невід'ємною частиною реалізації права на суд в сенсі 6 статті Конвенції. Закони мають бути сформульованими настільки чітко та зрозуміло, щоб особа мала можливість передбачити можливі наслідки своєї поведінки. Національне законодавство має забезпечити громадянам адекватний рівень захисту від довільного втручання з боку органів державної влади у здійсненні ними прав та свобод, гарантованих Конвенцією. Для досягнення цієї мети, межі та способи розсуду з боку органів державної влади мають бути чітко зазначені в національному праві.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 // Офіційний вісник України. – 16квітня 1998 р. –№ 13.
2. Гомиен Донна. Путеводитель по Европейской Конвенции о защите прав человека . – Страсбург: Совет Европы, 1998. – 150 с.
3. Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини стосовно рішення у справі «Скоппола проти Італії». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asad.com.ua/page-353.html>. – Назва з екрану.
4. «Вебер проти Естонії». Рішення Європейського Суду з прав людини від 21 січня 2003 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawmix.ru/abro/2584>. – Назва з екрану.
5. Справа «Кононов проти Латвії» // Журнал «Права человека. Практика Европейского Суда по правам человека». – 2008. – № 12. – С. 255 – 290.
6. Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини стосовно рішення у справі «Кононов проти Латвії». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asad.com.ua/page-357.html>. – Назва з екрану.
7. В. Зорькин: «Европейский Суд не учитывает историческую, культурную, социальную ситуацию в России». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.ru/news/view/42643>. – Назва з екрану.

Аннотация

Матвеева Ю. И. Принцип правовой определенности как требование формулирования преступления и наказания.

В статье анализируются некоторые решения Европейского суда по правам человека и делается вывод, что содержание принципа правовой определенности составляют такие требования, как четкость, доступность, предсказуемость и качество законодательства, а также требование окончательности судебных решений и их выполнения.

Ключевые слова: принцип правовой определенности, Европейский суд по правам человека, права человека

Анотація

Матвеева Ю.И. Принцип правової визначеності як вимога формулювання злочину та покарання

У статті аналізуються деякі рішення Європейського суду з прав людини і робиться висновок, що зміст принципу правової визначеності складають такі вимоги, як чіткість, доступність, передбачуваність і якість законодавства, а також вимога остаточності судових рішень та їх виконання,

Ключові слова: принцип правової визначеності, Європейський суд з прав людини, права людини

Summary

Matveeva Yu. I. Principle of legal definiteness as requirement in a formulation of a crime and punishment.

In the article analyzed some decisions of the European court on human rights and is drawn the conclusion that the content principle of legal definiteness such requirements, as clearness make, availability, predictability and quality of the legislation, and also the requirement finality of judgments and their performance.

Keywords: the principle of legal definiteness, the European court of human rights, human rights